

тривалий час очолювали колективи середніх шкіл – Павлівської і Богданівської, були удостоєні звання Героя Соціалістичної Праці.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі : моногр. / А. М. Алексюк. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К. : Рад. шк., 1981. – 203 с.
2. Бас А. Г. Профорієнтаційна робота в сільській школі / А. Г. Бас. – К. : Рад. шк., 1978. – 214 с.
3. Вихрущ А. В. Трудова підготовка учнів у загальноосвітніх школах України (історико-педагогічний аналіз та перспективи : XIX–XX століття): дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Вихрущ Анатолій Володимирович. – К., 1994. – 442 с.
4. Гиталов А. В. Земля ждет молодых : (пробл. труд. воспитания сельских школьников) / А. В. Гиталов, Н.А. Калининченко, И. Г. Ткаченко // Правда. – 1980. – 21 нояб. – С. 2.
5. Калініченко Н. А. Антологія освіти Кіровоградщини : В. О. Сухомлинський, І. Г. Ткаченко / Н. А. Калініченко // Педагогіка толерантності. – 2004. – № 2 (28/29). – С. 9–23.
6. Павлютенков Е. М. Преемственность в профориентационной работе / Е. М. Павлютенков. – К. : Рад. шк., 1976. – 56 с.
7. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР, 1961-1986 гг. / [отв. ред. Ф. Г. Паначин и др.] ; АПН СССР; НИИ общ. педагогики. – М. : Педагогика, 1987. – 414 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Калініченко Надія Андріївна – доктор педагогічних наук, професор, Заслужений вчитель України, завідувач кафедри біології та методики її викладання Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історія освіти (регіональний аспект), концепти гуманної педагогіки, професійна освіта.

УДК 37.025.03:316.77

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ (X – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)

Оксана ТУР (Полтава)

Стаття присвячена вивченню вітчизняного та зарубіжного досвіду формування комунікативно компетентної особистості у період протягом IX – першої половина XIX століть. Відзначено епохи Середньовіччя, Відродження, Нового часу. Особливу увагу звернено на ідеї таких діячів, як: Ф.Бекон, Ж.Руссо, Дж. Локк І. Кант, Г. Гегель, Я. Коменський, Г. Гердер, В.Гумбольдта, М. Ковалевський, Е.Мейо, Д. Морено, Г.Тард, Ч. Кулі, Г.Сковорода.

Ключові слова: комунікативна компетентність, спілкування, Середньовіччя, Відродження, Новий час, І. Кант, Г. Сковорода, Е. Мейо.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку педагогічного знання першочерговими стають завдання модернізації й удосконалення вищої професійної освіти. Насамперед необхідно виховати освічену й гуманну людину, гармонійно розвинену особистість, яка здатна повноцінно жити та працювати в умовах сучасного суспільства, вирішувати професійні питання, адекватно й ефективно спілкуватися в колективі [6, с.8]. Одним із ефективних шляхів вирішення поставлених завдань є формування у майбутніх фахівців комунікативної компетентності – інтегрованої здатності, що складається зі знань, досвіду, цінностей, які можуть цілісно реалізуватися в процесі спілкування.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення історичного досвіду проблеми формування комунікативної компетентності молоді завжди було в полі зору науковців, зокрема С. Амеліної, О. Кравченко, Т. Непомняшої, І. Борознець та ін., але й сьогодні цей напрям досліджень залишається актуальним, адже сучасний процес реформування вищої школи передбачає як впровадження різного роду інновацій, так і дотримання кращих вітчизняних та зарубіжних традицій.

Мета статті – проаналізувати досвід формування комунікативно компетентної особистості у період протягом IX – першої половина XIX ст.

Методи дослідження. У статті використано теоретичні методи, зокрема: вивчення історичної літератури, метод цитування, а також методи аналізу, синтезу та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Важливим складником комунікативної компетентності будь-якої людини, безумовно, є її майстерне володіння словом. У добу Середньовіччя християнська церква пам'ятала традиції античного красномовства. До програми підготовки священнослужителів було включено риторичку, граматику і діалектику, які утворили «тривіум» – три перших і основних предмети для вивчення. Провідним жанром риторики Середньовіччя стає церковне красномовство, а задачі оратора полягають у роз'ясненні, ілюструванні заздалегідь відомих положень. Цитування й посилення на авторитети стають основним елементом виступів. Середньовічні схоласти відродили давньогрецьку герменевтику – науку про розуміння і тлумачення поетичних і священних текстів. У подальшому мистецтво тлумачення, що має на меті виявити смисл тексту, буде представлено в одній із категорій

ідеалістичної філософії – комунікації, яка найбільш повно відобразиться в екзистенціалізмі Карла Ясперса, а також у сучасному французькому персоналізмі.

Епоха Відродження ознаменувала, перш за все, ренесанс античних ідеалів, і, зокрема, цінностей світського спілкування замість релігійно-середньовічного. Видатний англійський філософ і державний діяч епохи Відродження Френсіс Бекон був упевнений: для того, щоб змогти переконати співрозмовника, необхідно знати його натуру, звички вподобання тощо. Разом із тим, дуже важливо спрогнозувати не тільки особистісні якості партнера, але і його наміри й очікування, доручення, яке він має намір виконати, його мету й тактику [4, с. 46].

У Новий час питання природи й сутності спілкування, його ролі в житті людини отримали свій подальший розвиток: Ж.Ж.Руссо зауважував, що комунікабельність є природною властивістю людини; Дж. Локк досліджував виховну функцію спілкування і наголошував на тому, що воно здатне позитивно впливати на людину, викоринюючи її недоліки; Г. Гегель, І. Кант використовували поняття «спілкування» як характеристики міжособистісних стосунків.

Найбільш перспективна в комунікативному відношенні перша формула кантівського категоричного імперативу стверджує, що чинити треба тільки згідно з такою максимомою, керуючись якою водночас можна побажати, щоб вона стала всезагальним законом [4, с.46, 51], іншими словами ставитися до людей треба так, як хотів би, щоб люди ставилися до тебе. У другій формулі свого категоричного імперативу І. Кант наголошує на тому, що до людей треба ставитися як до цінності й ніколи не ставитися до них як до засобу. І сьогодні дотримання цих загальних вимог під час спілкування є важливою умовою формування комунікативної компетентності, яка сприяє успішній комунікації, допомагає досягненню поставленої комунікативної мети [4,с.52].

У межах однієї з найважливіших соціально-філософських проблем стосунків особистості і суспільства у XVII – XVIII ст. посилено розробляються «теорії суспільного договору», відповідно до яких суспільний і державний устрій є продуктом домовленості індивідів. Безумовно, засобом досягнення соціальної взаємодії людей, включення індивіда в систему суспільних відношень є, перш за все, мова, адже мова як знакова система будь-якої фізичної природи, виконує пізнавальну і комунікативну функції у процесі людської діяльності.

На розвиток науки про мову вплинули погляди видатного німецького вченого Вільгельма Гумбольдта, який вивчав багатогранність такого складного явища як мова. Саме Гумбольдт виокремив соціальний характер мови і об'єктивність її існування, підкреслив таку властивість мови як системність і виокремив функціональні різновиди мови (розмовний, поетичний, ораторський та ін.)

У працях відомого соціолога М. Ковалевського знайшли відображення методи перебудови суспільства, соціуму. М. Ковалевський – прибічник теорії соціального прогресу, який, на його думку, полягає у розвитку солідарності між народами, класами і групами. Дана позиція ґрунтується на притаманній свідомості формі освоєння дійсності – розумінні. При цьому вихідними донауковими видами розуміння виступають освоєння мови у процесі спілкування людей, взаємодії різних культур і безпосередньо розуміння інших людей, яке полягає у співпереживанні і діалозі.

Продовживши дослідження у даному напрямку, американський соціолог Елтон Мейо вивчив взаємостосунки різних соціальних груп, саме він став одним із засновників «теорії людських стосунків». На його думку, взаємодія соціальних груп, несе емоційно-психологічний характер і полягає у встановленні добрих особистісних стосунків. На думку даного автора, людина усвідомлює саму себе як людину, тільки через ставлення до іншого як до собі подібного. Як зазначають дослідники творчості Е. Мейо, основним він вважав необхідність виправлення характеру спілкування між людьми. Пріоритетним соціолог визнавав роль приналежності людини до групи, без якої неминуче зростання ірраціональних і необґрунтованих переживань. Вирішальну роль Мейо відводив умінню вступати в комунікацію з іншими людьми і відповідати на їх прагнення і установки так, щоб сприяти співпраці [2, с.178–179].

Теорія Е. Мейо перегукується із дослідженнями американського психіатра Д. Морено, засновником соціометрії, який у якості первинного вирішального фактора суспільного розвитку визначає емоції і взаємний потяг людей, а основним засобом вирішення усіх соціальних проблем вважає впорядкування стосунків між людьми, організацію груп відповідно до їх нахилів і симпатій.

Габріель Тард став першим класиком соціології, який голосно і чітко заявив про можливість наукового вивчення комунікаційних процесів і який присвятив себе цій справі. Г. Тард пояснював походження суспільства (соціогенез) розвитком соціально-комунікаційної діяльності у формі наслідування.

Формування особистості у процесі спілкування досліджував американський психолог і соціолог Ч. Кулі [5, с.180]. Науковець вважав, що особистість – це сума психічних реакцій людини на думку інших людей, із якими вона спілкується. На думку Ч. Кулі, через стосунки з іншими, людина усвідомлює свою привабливість, комунікабельність, ерудицію та інші якості [5, с.181]. Ідея людини про саму себе, власну самосвідомість містить три головні елементи: уявлення про те, яким я здаюся іншим; уявлення про оцінку, яку інші дають мені; деякі відчуття «Я» типу гордошів, приниження та ін. Це поняття дзеркального «Я»,

що констатує залежність самосвідомості індивіда від думки соціального оточення і його власної оцінки, Ч. Кулі розповсюдив на всю сферу суспільних відносин. Але якщо суспільство складається із взаємних реакцій людей одне на одного, то найбільше значення в житті суспільства повинні мати міжособистісні стосунки [2, с. 54].

Особливе значення мають роботи К. Роджерса, А. Маслоу, Е. Ериксона, Е. Фромма, та ін., у яких розглянуто цінність людини, визнання за нею права на реалізацію власних потреб і інтересів, сприяння її самоствердженню і саморозвитку. Однак, не зважаючи на те, що XVIII і XIX ст. – це час народження у Європі суспільних і гуманітарних наук, серед них не було дисциплін, які розглядали закономірності комунікації як такої. Теоретики педагогіки (Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо) надавали перевагу розвитку природних здібностей дітей, а не обтяженню їх пам'яті культурною спадщиною прашурів. Мовознавство, яке здобуло науковий статус на початку XIX ст. завдяки працям В. Гумбольда, А. Шлегеля, Я. Гримма, було зосереджено на описі, граматичному аналізі і типологізації різноманітних мов і не розглядалось науковцями як соціально-комунікаційна наука.

Від найдавніших часів формуванню вмінь молоді спілкуватися приділяли велику увагу і в Україні. Підтвердження цього знаходимо в працях видатного науковця, талановитого професора-педагога, видатного історика і політичного діяча М. Грушевського. Дослідивши проблеми організації освіти в Київській Русі, дослідник зазначав, що в тогочасних школах навчали читати, писати і рахувати, «...дальшим ступенем було учення чужих мов... На першій місці, очевидно, стояло знання мови грецької... Кафедральні школи... своїм спеціальним завданням і честю вважали можливо глибшу і ґрунтовнішу науку грецької мови – і сю мету справді досягали... було багато людей, які знали і розуміли грецьку мову дуже солідно. На другій місці, особливо для перших століть X–XI ... учіння мови варязької і поруч неї латинської. Вінцем освіти й образования було присвоєння й опанування правил риторичного... стилю» [3, с. 31].

З-поміж риторів Київської доби найбільш відомий митрополит Іларіон, творець «Слова про закон і благодать», яке було виголошене перед представниками найвищої київської знаті на чолі з Ярославом Мудрим у 1051 р. у Софійському соборі. Іларіон у своїй промові виявляє широку ерудицію, вміння користуватися стилістичними формами, блискучими порівняннями й антитезою. Автор «бездоганної академічної промови, – пише М. Грушевський, – могутньо злітає над пересічним риторизмом як індивідуальним своїм талантом, безпосередністю почуття, так і опануванням риторичних засобів – опануванням, а не підпорядкуванням себе ним» [3, с. 62–63]. Разом із такими важливими питаннями як рівноправність народів у духовному житті, розповсюдження християнства, прийняття християнства на Русі, любов до Батьківщини – Іларіон розглядає питання мови як засобу об'єднання народу у самостійну спільноту, наголошує на значенні «слова», закликає до єдності слова і справи. М. Грушевський переконаний, що Іларіона та інших «...незвісних анонімів XII – XIII в., які виявляють у своїх творах взаємніччя в секреті «риторських плетень» «... не можемо вважати виїмками чи геніальними самородками» [3, с. 27], навпаки, вони є типовими представниками тогочасної риторичної школи, «котрі з більшим або меншим талантом переносили на культуру українського слова «граматичні» методи й «ізукашення словесні», дані візантійськими взірцями і учителями» [3, с. 27].

Манера спілкування тогочасних людей, пише А. Генсьорський, була неоднаковою і залежала від соціального статусу. Дослідивши прийоми індивідуальної мови у Галицько-Волинському літописі, автор вказує: «Відтінок фамільярності в розмовній мові вищих кіл знаходимо, наприклад, у словах князя Мстислава, коли він звертається до рівного собі князя Данила... звернення вищого за становищем або силою до нижчого набирає... відтінку безцеремонності, грубоваті веселості і тонкого, прихованого глуму. Так промовляють татари до князя Ізяслава, який просив у них допомоги, щоб захопити Галич. Добір слів і зміст вислову нагадує напучення старшої людини нерозумній дитині... Дещо інші стилістичні прийоми застосовує літописець, коли описує звернення нижчого за становищем до вищого. Повага до високого становища співбесідника ставить перешкоди вільно орудувати словами і зворотами, властивими мові середовища, з якого походить промовець» [1, с. 3]. І сьогодні соціальний статус та майнова нерівність можуть бути бар'єрами в комунікації, тому важливим у процесі формування комунікативної компетентності молоді є глибоке усвідомлення нею того, що найвищою цінністю є людина, і повага до неї повинна стати основою спілкування.

Розвиткові ефективної комунікації сприяла велика кількість полемічних писань, де за допомогою мовної дії застосовано різноманітні способи переконання аудиторії. З метою унормування мови, підпорядкування її певним законам, які б сприяли адекватній комунікації, було видано дві граматики Лаврентія Зизанія (1596 р.) та Мелетія Смотрицького (1619 р.). Важливою справою для нормалізації лексичного складу мови як важливого засобу спілкування було укладання словників: «Лексис» невідомого автора (50-ті роки XVI ст.), «Лексис» Лаврентія Зизанія (1596 р.), «Лексикон» Памви Беринди (1627 р.) «Лексикон словено-латинський» Єпифанія Славенецького та Арсенія Корецького-Сатановського (XVII ст.).

Видатний український письменник і філософ XVIII ст., гуманіст, талановитий педагог і народний просвітител ь Григорій Сковорода у своїх творах, багато з яких написані у формі діалогу (наприклад,

«Розмова про премудрість», «Діалог, або розмова про давній світ», «Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя у житті», «Байки харківські та ін.), піднімає проблеми гармонійності людини, необхідності самопізнання, дружби, любові, духовності, освіти та ін. Свого найкращого учня Михайла Ковалінського мандрівний філософ закликає самотужки вивчати грецьку мову і радить як це краще робити: «Знаходь годину і щоденно потроху, але обов'язково і саме щоденно, підкидай в душу, як у шлунок, слово або вислів... Чим повільніше будеш вивчати, тим плодотворніше навчання. Повільна постійність нагромаджує кількість більшу від сподіваної» [7, с. 223]. Сковорода радить як краще обирати собі друзів для спілкування: «Прохаєш дати тобі поради... про те, з якими друзями підтримувати тобі зв'язок? З хорошими – відповідаю я коротко. А з хороших лише з тими, до кого в тайниках серця ти по натурі схильний... Слід підтримувати зв'язок з тими, які кращі, ніж інші, які звичайно вважаються просто добрими. Обирати слід щирих, постійних і простих. Про щирю душу кажуть, що вона не заздрісна, не зловна, не підла. Прості – не дурні, але відкриті, не брехливі, не облудні...» [7, с. 251–252]. Спілкуванню Г.Сковорода надавав великого значення – вважав це сенсом свого життя, двадцять п'ять останніх років якого провів як мандрівний народний просвітител, обійшов майже всю Лівобережну Україну, розмовляв з людьми про сенс життя, про добро і зло, давав поради, читав і обговорював із ними свої твори.

Висновки. Отже, підсумками зазначеного періоду стосовно дослідження проблем формування комунікативної компетентності особистості можна вважати: усвідомлення ролі мови як засобу досягнення соціальної взаємодії людей у системі суспільних відносин, втілення ідеї соціальної взаємодії у принципах гуманізму і співпраці, визнання впорядкованості стосунків між людьми відповідно до їх симпатій і вподобань як вирішального фактору суспільного розвитку і засобу вирішення соціальних проблем.

Перспективи подальших наукових розвідок. Подальші дослідження необхідно спрямувати на вивчення проблеми формування комунікативної компетентності особистості на сучасному етапі розвитку освіти.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Генсьорський А. І. Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості) / А. І. Генсьорський. – К., 1961. – С.225–234.
2. Громов І.А. Западная социология / И. А. Громов, А. Ю. Мацкевич, В. А. Семенов. – СПб., 1997. – 372 с.
3. Грушевський М. Історія української літератури : В 6 т. 9 кн. Т. 2 / М. Грушевський [упоряд. В. В. Яременко]. – К. : Либідь, 1993. – 264 с.
4. Малахов В. Етика спілкування : навч. посібн. / Віктор Малахов – К. : Либідь, 2006. – 400 с.
5. Пилипенко В. Є. Спеціальні та галузеві соціології : навч. посібник. – К. : Каравела, 2003. – 304 с.
6. Сковорода С. О. Професійно-комунікативна компетентність учителя початкових класів / С. О. Сковорода, Ю. С. Вторнікова. – Одеса : Абрикос Компани, 2013. – 290 с.
7. Сковорода Г. Повне зібрання творів у двох томах. Том 2. / за редак. В. І. Шинкарук. – К., 1973. – С. 223–260.

УДК 378. 147. 002. 2

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПРОФІЛЬНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО НАВЧАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Василь ЧУБАР (Кіровоград)

Стаття присвячена пошуку шляхів удосконалення підготовки майбутніх учителів технологій до використання інтерактивних технологій кооперативного навчання старшокласників у гетерогенних групах у процесі профільного технологічного навчання. У дослідженні використано взаємно доповнюючі методи: вивчення, аналіз і систематизація психолого-педагогічної і методичної літератури, а також системний і проблемно-пошуковий методи для обґрунтування шляхів удосконалення використання інтерактивних технологій кооперативного навчання старшокласників у гетерогенних групах у процесі профільного технологічного навчання. Враховуючи результати проведеного дослідження, пропонуємо впровадження інтерактивних технологій кооперативного навчання для профільного технологічного навчання старшокласників розпочинати з визначення їхніх пізнавальних можливостей і згідно одержаних результатів та запропонованих рекомендацій здійснити комплектування гетерогенних груп в класному колективі; на початку реалізації інтерактивних технологій кооперативного навчання у гетерогенних групах в навчальному процесі використовувати їх із врахуванням запропонованої послідовності інтерактивних технологій та дотриманням відповідних вимог

Ключові слова: профільне навчання технологій, інтерактивне кооперативне навчання, технології інтерактивного навчання.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток техніки й технологій, становлення інформаційного суспільства, поява нових видів виробничої діяльності сприяють у державі змінам у соціально-економічних процесах. Вони ставлять перед вищими педагогічними навчальними закладами нові завдання з удосконалення підготовки майбутніх учителів технологій до формування в старшокласників готовності до трудової діяльності в умовах інноваційного виробництва. Відповідно до цього МОІН України підготувало ряд нормативних документів, розробляються і впроваджуються нові профілі, здійснюються пошуки